

El treball que segueix d'Antoni Martí Coll, tracta de tres masos i tres molins del veïnat del Cros d'Argentona, durant els segles XVII, XVIII i primera meitat del XIX, i també aporta dades sobre la importància dels hisendats i terratinents mataronins dins la societat de Mataró d'aquella època i la seva decisiva intervenció a l'agricultura. Com que el treball és continuació i complement del publicat en els *Fulls* núm. 79, d'abril de l'any 2004, relacionat amb una comunitat de terratinents regants que es servien de l'aigua procedent d'aquests molins, pot resultar ara útil tenir present aquest, i especialment convenient il·lustrar-se amb els croquis i els plànols publicats aleshores.

VICISSITUDS, PROCÉS I MOTIUS DE L'ABANDÓ D'UNS MASOS, MOLINS I TERRES DEL VEÏNAT DEL CROS I LA INTERVENCIÓ DELS TERRATINENTS

Amb la documentació d'un arxiu particular i la que existeix en un lligall del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, «Papers i escriptures del Cros», ens resultarà ara factible estudiar les vicissituds de tres masos i tres molins del veïnat del Cros d'Argentona, i observar i conèixer com i per què, entre els segles XVII al XVIII, deixaren de ser habitats i posseïts per les famílies de pagesos que conrearen durant anys, i àdhuc, segles, les seves terres; l'estudi també ens serà útil per constatar la participació i la influència que en aquells anys tingueren en l'agricultura els terratinents de Mataró, i la importància d'aquesta classe social.

Podem preguntar-nos com i per què aquells anys, a les famílies pageses del Cros, els va resultar tan fràgil i va rompre's el fil de sang que enllaçava una generació amb l'altra? Havia continuat la possessió i la propietat dels masos sense canviar de nissaga, malgrat la substitució d'hereus per pubilles, però en el temps estudiat veurem que aquesta seria una de les causes del trencament d'aquell fil; una altra, seria la voluntat de

transformar-se els pagesos en hisendats i quedar enganxats en insuportables endeutaments. Amb aquestes circumstàncies, els antics masos es convertiren, per sempre més, en simples explotacions agràries en mans de masovers, mentre la propietat, la retenien alguns comerciants o burgesos enriquits de Mataró: els terratinents.

A més de passar llista de noms i cognoms i poder estudiar i analitzar fets, dades i circumstàncies adjacents, es podrà aportar també per a la història fotografies o làmines de llocs desapareguts i de masos del mencionat veïnat, que avui té una aparença i funcions ben diferents de les d'abans. Si no fa pas molts anys semblava un jardí format per excel·lents camps de cultiu de regadiu, el veïnat del Cros d'Argentona en pocs anys ha sofert unes importants transformacions, a causa de les diferents circumstàncies. Potser s'han guanyat àrees industrials, carreteres, instal·lacions amb diverses finalitats, però, dissortadament, s'han perdut hortes, paisatges, aigua de regadius i, sobretot, unes masoveries amb masies tan antigues i singulars com les que ara ens ocuparan.

Façana principal de les Mateves.

LES MATEVES

El primer dels masos a considerar serà el conegut amb el nom de les Mateves, o Matheves, o Mateues, versió femenina del cognom Mateu, corresponent a una família de pagesos d'Argentona situada en el Cros des del segle XIII. En estudiar les vicissituds dels Palau a la *Història d'una família*,¹ ja van anotar-se moltes particularitats dels Mateu i de les Mateves, i es van descriure moltes dades del mas, tal com era abans de ser enderrocant; no caldrà ara repetir extensament el que ja s'ha publicat sobre el cas. Sols ens interessa divulgar el necessari per afegir i analitzar coherentment i bàsicament dues coses: constatar i comentar el motiu i les circumstàncies de l'abandonament del mas de la família pagesa dels Mateu (o Matheu), després d'estar durant més de tres segles conreant les seves terres, i aportar un conjunt de fotografies o làmines inèdites, abans que es perdin o malmetin, que poden servir per arrodonir la descripció o ressenya de l'interior i l'exterior del mas, tal com era abans del seu enderrocament.

Des de l'any 1285, que Guillem Oliver i la seva esposa Sància establiren a Guillem Mateu, pagès d'Argentona, una peça de terra amb oliveres, situada en el terme d'Argentona, en el lloc dit *Mateu*, en un alou dels senyors Desbosch, es pot constatar un seguit de successius establiments a favor dels Mateu. L'any 1301, per Pere Pons es fa establiment a Garbí, fill del dit Guillem Mateu, d'un lloc d'Argentona conegut per *Madà* (torrent de prop de les Mateves) en alou del convent de Sant Benet de Bages. I el mateix Pere Pons estableix l'any 1323 a Francesc Mateu –fill de Garbí– i a Elisenda, esposa d'aquell, una feixa situada també a Argentona, en el lloc dit *Apòstol*. I Berenguer de Sant Vicenç, l'estableix a *Cerdanyola*. I Berenguer Batlle, a una peça de terra d'Argentona nomenada *Buïgues*, en alou dels senyors Desbosch (any 1338). I així, de mica en mica, els Mateu del Cros van conreant més terres a cada generació successivament.

Regirant els pergamins de l'arxiu de la família Palau, podem conèixer com

s'ampliaven les terres dels Mateu, per exemple: amb Alamanda Mateu (anys 1349 i 1367) i el seu fill Bernat (any 1417), i el fill d'aquest, Francesc Mateu (anys 1421, 1434, 1436, 1450 i 1471); i també a la següent generació, que correspon a la de Lluís Mateu (1473, 1475, 1483).

Tanmateix, no es trigaria gaire a donar un cúmul de circumstàncies, consistents principalment en un desorbitat augment de riquesa del patrimoni, acompanyat d'una manca de successió masculina a la família, que prepararien la cessió del cultiu a tercers i, ben aviat, propiciarien l'abandó del mas i la domiciliació a Mataró dels Mateu, convertint-se aquell mas, ja per sempre més, en residència dels masovers arrendataris.

L'hereu i fill únic de Lluís Mateu, Vicenç Mateu, féu testament l'any 1496, designant hereu el seu fill Melcior que, en casar-se amb la pubilla de can Camp, va fer encara més ric el seu fill i

Façana posterior, amb l'entrada per accedir al pis.

Adjacent al mas, s'observa la part convertida en jardí, utilitzada pels propietaris.

hereu, Jaume Mateu. Aquest va convertir-se en un hisendat, començant a fer el contrari del que abans havien fet els seus antecessors; ara serà ell qui establirà terres a canvi d'un cens, els anys 1558 i 1598 (l'últim es fa en nom de la néta). La seva conducta va ser coherent, si es considera que va presenciar la mort del seu únic fill, Gabriel, encara jove, sense deixar cap més descendència que dues noies, una de les quals, la pubilla Maria Paula Mateu, quedaria vídua sense tenir altra descendència que una noia, anomenada Teresa.

També resulta explicable que Maria Paula, pubilla i mare de pubilla, no solament seguís l'exemple de l'avi de cedir algunes terres de cultiu al mestre de cases de Mataró Jeroni Bordas (any 1609), al negociant de Mataró Joan Nau (1615), al serrador Esteve Benigno, al ferrer Francesc Barceló..., i que, fins i tot, l'any 1647, donés en establiment el mas Camp (important patrimoni format, com el dels Mateu, amb aportacions i el treball de

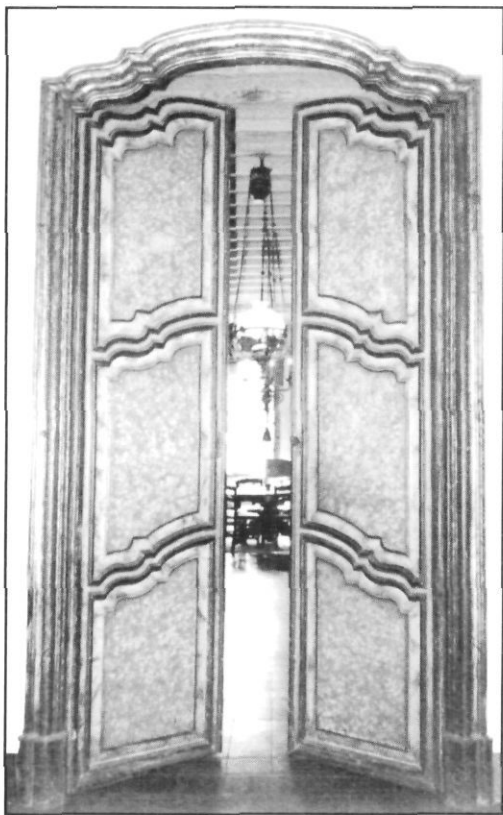
hereu de la família Palau de Mataró, Joan Palau, no es va poder conservar el cognom dels Mateu en relació al patrimoni d'aquests ni a la seva descendència. Tanmateix, sempre va conservar-se la denominació de *Mateves* per designar el mas del Cros.

Els Palau tindrien les Mateves com la seva casa pairal dels estius i per refugiar-s'hi en temps de pestes o d'aldarulls. Van efectuar-s'hi reformes, obres i afegits, fet que fa que sigui quasi impossible endevinar com era a l'antigor. Es va confeccionar una entrada al primer pis per la façana del darrere, que conformava l'habitable dels propietaris, quedant el baix reservat als masovers, amb l'entrada acostumada de sempre per a ells.

El mas dels Mateu, les Mateves, de seguida que fou adquirit per una societat anònima va ser abandonat i enderrocat. Tanmateix, del temps dels Mateu ja no quedava a l'exterior quasi res; potser, a la façana, una delicada finestra, anomenada coronella, que conservava a l'interior els pedrissos, anomenats festejadors, i també el portal de l'entrada dovellat i una reixa de ferro forjat d'una finestra del baix. L'exterior del mas havia estat completament desfigurat per la consigna de la moda romàntica de pretendre convertir l'immoble en un castellet d'estil gòtic; les parets pintades simulant grossos carreus amb espitlleres, acabant a dalt amb irrisòries punxes, imitant merlets; a dues cantonades s'havien situat unes torrasses falses amb els basaments de pedra, i es donà a les finestres l'aparença dels arcs gòtics.

Petit saló o rebedor.

Portes barroques, a l'entrada de la sala principal.

A l'interior, al primer pis, la planta que ocuparia la família Palau, hi havia una sala de molta llargària, de més de vint metres i, al seu voltant, cambres i dependències; pot destacar-se un dels afegits del segle dinou, que consistia en unes grans portes barroques, amb perfectes i bonics marbrejats, que dividien la gran sala, configurant si es volia, un petit saló, que podia servir de rebedor.

Algunes làmines i fotografies ens serviran ara per il·lustrar les descripcions de l'exterior i l'interior de les Mateves, tal com eren abans de desaparèixer, a finals del segle vint.²

Però ni aquella distribució i divisió entre el baix i el pis, ni la decoració, ni la utilització de les estances per la família o per les feines agrícoles, res, no podia pas coincidir amb el que requerien les circumstàncies existents quan Maria Paula Mateva va abandonar el mas. Aleshores, en ser ocupat per l'arrendatari i la seva família, amb els seus mobles, eines i atuells, era ben diferent, ja que la

Sala principal,
amb la finestra de la façana al fons.

definitiva transformació de l'immoble no es començaria ni acabaria fins al segle XIX.

Podem sospitar o aventurar com eren abans les Mateves analitzant, malgrat fer-ho molt superficialment, un inventari de l'any 1771, atorgat a interès de Petronella, vídua de Martí Cassañas, que havia estat fins aquell any el masover de la finca.

A la planta baixa consta haver-hi el següent: «La entrada de la casa de l'Heretat dita de les Mateves» (amb una taula llarga, dos bancs i eines), «lo celler» (hi ha, a més del cup i premsa, moltes bótes i portadores, fet que indica que el cultiu de la vinya era molt bàsic), un «pati» (amb una carreta i altres efectes), una «cuina», «lo estable» (amb un parell de bous), «lo quarto immediat» (dos llits de banc), «altre quarto immediat que dona al pati» (amb un llit de peu de gall, dues caixetes, un santerist de guix), un «quarto immediat al corral» (en què morí el masover Martí Cassañas, amb un llit de pilars plans, un santerist de llautó, una caixa i la roba del difunt, incloent-hi una barretina, i també un *Agnus* de plata i dues culleres de plata).

El pis, sembla que tenia una superfície inferior al baix; hi havia la «sala» (amb un cofre i tres caixes de fusta, una d'elles amb robes de dues de les filles), el «graner», un «quarto immediat», potser el de les filles (amb dos llits de banc), i un terrat que rep el nom de «la sotea», amb quatre dotzenes de carabasses, espigues de blat de moro, testos per a clavellines i un orinal.

L'inventari és molt ampli i detallat, i s'hi enumeren les robes, flassades, màrfegues, el que contenen les caixes, els atuells per al cultiu del camp, i així altres objectes que eren del difunt Martí Cassañas.³

Can Portell. Façana principal.

EL MAS PORTELL

Aquest és un altre mas desaparegut, malgrat posseir una casa amb uns elements de construcció i fusteria que mereixien que algú s'hagués interessat per la seva conservació. Al mig del portal rodó dovellat de la masia, hi figurava una inscripció de l'any 1602, fet que fa pensar que fou construïda en ocasió de firmar-se precari per Miquel Desbosch, el 2 de maig de 1565, a favor de Joan Portell, pagès d'Argentona, de tot el mas Portell i altres terres contigües.⁴

Amb l'ajut de documentació existent a l'arxiu de l'antiga família Palau, ens proposem acompanyar-ho amb algunes fotografies i conèixer i recordar algunes dades del mas Portell referents al seu origen, propietaris i transmissions del mas, a partir de la data de construcció de la masia, és a dir, del mas Portell que han conegut els besavis dels nostres besavis, i també nosaltres, abans d'enderrocar-se, ara fa una mica més de trenta anys.

En fer-se el mencionat precari, l'any 1565, Desbosch i els seus descendents van reservar-se el domini directe i alodial de la finca, convenint que Joan Portell hauria d'abonar, a manera de cens, diverses prestacions; algunes, com les relatives a la ferreria, deixarien de pagar-se al cap de pocs anys, subsistent, tanmateix, l'obligació de pagar anualment, el dia 1 del mes d'agost, festa de Sant Pere i Sant Feliu, una quartera de forment,

Can Portell.

una altra d'ordi i una altra d'espelta, tot bo, net i mesurat amb la mesura vella de la parròquia d'Argentona.

Quan va construir-se la casa i fer-se el precari, l'heretat ja era coneguda amb la denominació de mas Portell d'Argentona. La seva terra contigua a la casa, d'unes catorze quarteres, part era de regadiu horticola, part camp, amb diferents arbres, i part vinya i oliveres. També pertanyia al mas una peça de terra que dividia la riera d'Argentona, anomenada la *Isla*, aleshores terra camp i després plantada amb arbres.

Joan Portell va fer testament, estant malalt en el seu llit del mas Portell, el 21 de març de l'any 1606, davant el notari de Mataró Lluís Bruguera, designant hereu el seu fill, llavors menor de dies, anomenat també Joan Portell. Aquest, igualment com el seu pare i els seus successors durant tres generacions, seran pagesos que viuran en el mas i cultivaran les seves terres. Eren pagesos benestants, persones relativament importants d'Argentona; fins i tot, tenien a l'església de la vila una sepultura familiar, davant la capella dels sants Abdó i Senén. Avancem, tanmateix, que l'any 1750 el patrimoni passarà a mans d'homes de lleis i membres de la burgesia mataronina; i, per sempre més, el cultiu i l'habitable del mas Portell ja quedarà per a successius masovers, arrendataris de les terres.

Al referit Joan Portell, fill de Joan Portell, va succeir-lo, segons testament del 28 d'abril de 1684,⁵

la pubilla Eulàlia, que va casar-se amb el també pagès d'Argentona Pau Sirés. L'hereu d'Eulàlia, que va tenir tres fills, segons testament de 25 de setembre de 1686 fet davant el rector d'Argentona Fèlix Olivella, seria el fill gran, Francesc Portell i Sirés. Aquest, casat amb Maria, tingué un noi, Josep, i dues noies, Maria i Caterina. En el testament de 8 de novembre de 1694, fet davant el rector d'Argentona, va instituir hereu Josep, però amb la condició que en el cas que aquest morís sense fills, com així succeiria, resultés pubilla la filla Maria. Aquesta clàusula testamentària i les circumstàncies que van donar-se, va ocasionar que aviat el mas passés a mans de propietaris aliens a la pagesia, i així el mas Portell i les seves terres quedessin per a habitacle i cultiu de mers arrendataris.

Malgrat que Josep Portell va exercir d'hereu tota la seva vida, i el 12 de maig de 1710 consta que intervé en el capbreu per admetre el domini directe de Joan de Llançà, d'Oms i Desbosch, i l'existència del cens que, ja sabem, s'abonava cada primer d'agost, va crear altres censos en perjudici del mas Portell, com el fet el 4 de febrer de 1711 per adquirir vestits i altres despeses amb motiu del nuviatge de la seva germana Maria, futura pubilla, amb el pagès de Tiana Joan Fàbregas, i el 12 de maig del mateix any per qüestions de legítimes i drets de la mare i altres motius. En morir sense fills, l'herència passà a la germana Maria, que vivia a Tiana. Aquesta, vídua, el 29 d'abril de l'any 1750, i el seu fill Francesc Fàbregas i Portell, van vendre el mas Portell a la família Arnau de Mataró. Els membres d'aquesta família, formada per destacats homes de lleis, van retenir la propietat del mas Portell fins a l'any 1803, data en què va vendre's en pública subhasta, essent adquirit aleshores pels Palau, que eren els propietaris de les Mateves que afrontaven amb el mas Portell.

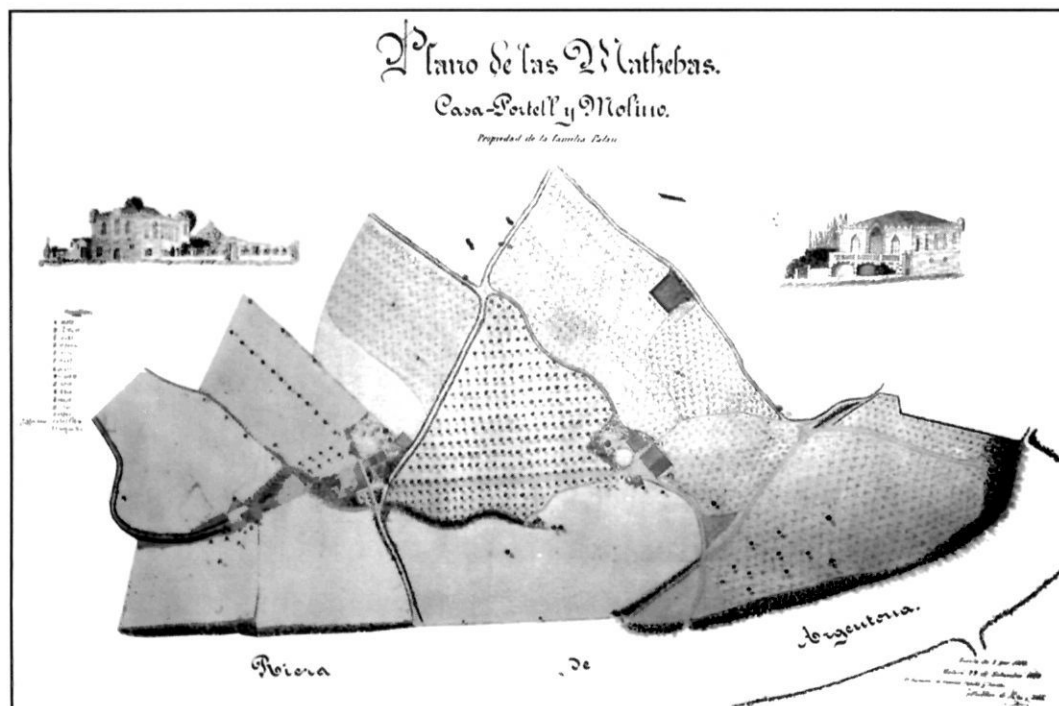
Els compradors de l'any 1750 van ser Maria Teresa (Arnau) Escardó, vídua de Josep Arnau i Cabanyes, doctor en drets, i el seu gendre Antoni Espona (o Spona), ciutadà honrat, doctor en drets, que seria alcalde major de Manresa (any 1739) i de Mataró (anys 1748-1751), i més tard regidor de Mataró (1752-1762). Després, Maria Teresa (Arnau) manifestaria que el mas Portell era del tot propietat del seu referit gendre, ja que, com pot llegir-se en el seu testament,⁶ «la veritat del fet és que lo dit Dr. Antoni Spona la feu (la compra) de diners seus propis y no li entregué jo diners algun. Per lo tant, declaro ab lo present que la dita casa y Mas Portell és tot propi del Dr. Antoni Spona, així que jo no hi tinc cosa [...] y també se ha millorat de sos propis diners».

Anna Maria Espona i Arnau, filla del doctor Antoni Espona, va resultar ser la propietària del mas Portell. Casada amb el ciutadà honrat i doctor en drets, que seria regidor perpetu de Mataró, Ramon de Font i Cerveró, va tenir tres fills, un d'ells, Ramon de Font Spona (i Arnau), seria l'hereu de la mare i futur propietari del mas Portell; era tinent del regiment de Sagunt establert llavors a Mataró. Els altres dos fills foren Josep, que va tenir algunes discussions amb la mare, i Francesca, casada amb Bernat de Tirrell, capità d'infanteria i fill del corregidor de Mataró.⁷

Essent, doncs, el tinent Ramon de Font Spona (i Arnau) el propietari del mas Portell, i manifestant que necessitava la quantitat que resultés de la venda del mas per a l'expedició dels seus negocis, volgué que, per mitjà del corredor Jaume Roig, es subhastés i vengués la finca al millor postor, a un preu no inferior a 7.000 lliures. (S'han detallat les circumstàncies de les successives persones i famílies que posseïren el mas Portell des del 1750, perquè ens serviran per poder argumentar més tard les tesis respecte a la presència i participació dels terratinents en l'agricultura mataronina, principalment en els segles XVII, XVIII i principis del XIX).

L'any 1803 va resultar ser el millor postor un altre terratinent, Joan Baptista de Palau (de Soler) i Jofre, que era batxiller en lleis civils, títol obtingut a la Universitat de Cervera, i fundador d'una dinastia d'excel·lents advocats.⁸ Cal considerar, com s'ha dit, que els Palau ja feia molt temps que eren els propietaris de la finca que afrontava amb el mas Portell. La transmissió del mas va signar-se el 20 de maig de 1803 en escriptura feta davant del notari de Mataró Desideri Torras i Golorons, i la finca va continuar en poder dels successius hereus de la família Palau, fins que es va vendre quasi tot el conjunt del patrimoni d'aquesta família, a l'últim terç del segle vint.

Només cinc anys després d'haver comprat les terres Joan Baptista de Palau, el mas Portell, per motiu de la guerra de la Independència, va sofrir importants perjudicis quan els francesos van voler construir una fortificació a Mataró. Llavors, com es diu en un expedient instruït posteriorment, «se principió la construcción de una considerable fortaleza en las inmediaciones de esta Ciudad (Mataró) en el punto llamado Capuchinos, con objeto de dominar esta costa marítima y ausiliar el vasto territorio del Vallés. [...] Necesitando dichas tropas francesas para edificios, baterias, cuadras para la caballeria, reductos y para una estacada que cerrase la fortificación de un considerable número de piezas de maderas, se dirijieron a las hermosas

Plànol de l'enginyer Melcior de Palau i Català, fet l'any 1893, sobre les finques de la família situades al veïnat del Cros. S'hi pot apreciar la situació i els detalls de les Mateves, del Cros i del Molí, i com eren els torrents i camins d'aleshores, ben diferents dels actuals. Hi consten dos dibuixos de les Mateves, que van reproduir-se a ANTONI MARTI COLL, *Història d'una família. Segona part* (Mataró 1979).

arboledas que ecstían en [...] heredades [...] llamadas *Matevas y Portell*, de las que escojieron los árboles más corpulentos y a propósito cortaron 761, entre olmos y álamos negros, 330 álamos blancos, 90 encinas, 36 chopos y muchos pinos».⁹

Com es pot col·legir, doncs, resulta clar que pel gener de l'any 1812 la finca era rica en arbres que tenien molts anys de vida. També hi havia part d'horta i part de vinya i oliveres. Tanmateix, més tard, va construir-se un gran safareig quadrat i un pou, convertint tota la finca en regadiu i en una de les més fèrtils hortes del veïnat del Cros. Així era el mas Portell fins que, fa més de trenta anys, va desaparèixer, resultant del tot destruïda la masia, sense quedar cap senyal de la seva llarga existència, i com un terreny incultivat i erm les terres del mas.

La planta de la casa i la seva façana han estat catalogades per l'arquitecte Lluís Bonet i Garí, al grup III, com una «casa de teulada a dues vessants, amb baixos i golfes. A la planta —s'afegeix— té quatre còssos, amb un de travessar a la part posterior, on hi ha la cuina amb el faldar i el celler». Així consta a l'obra d'aquest arquitecte *Las masías del Maresme*;¹⁰ també s'explica que la façana té tres portes, ostentant la del mig un portal rodó dovellat, de disset dovelles, amb la data de l'any 1602 i el nom de Jesús damunt, a la dovella de la clau. Cal notar que en aquesta obra consta una fotografia de la façana, que resulta d'un clixé col·locat al revés; hi ha també un interessant plànol dels baixos i golfes de la masia.

ELS MOLINS DEL CROS

Tractarem, sols sumàriament, dels tres molins existents en el veïnat del Cros. Si s'aprofundís en la qüestió, el tema ens allunyaria del propòsit inherent a aquesta monografia, que consisteix bàsicament a cercar conclusions respecte a l'estudi de les vicissituds d'unes famílies de pagesos, dels seus masos i del procés i motius que comportaren el seu abandonament.

Cal consignar que el negoci de l'explotació dels molins no es pot pas qualificar o assimilar a una explotació agrícola; més tard, ens referirem a aquesta qüestió. Per això, i perquè els molins no sempre formaren part del patrimoni de les famílies analitzades, i van tenir cada un la casa per al moliner separada del mas i foren considerats i registrats independentment de les finques agrícoles, malgrat que amb el seu mateix nom, sols tractarem dels molins sumàriament. Caldrà, però, referir-s'hi, abans d'estudiar la família dels Gual, pagesos d'Argentona des d'antic, instal·lats molts anys en el veïnat, ja que els plets originats per les aigües que interessaven als molins d'en Palau, i d'en Gual i dels Jofre, i els plets per culpa, bàsicament, del molí d'en Jofre, foren una de les causes de la desaparició dels Gual de les seves terres, i aquesta sí que és una qüestió que ens cal i proposem analitzar.

Els tres molins al·ludits són els coneguts amb els noms de Palau, o Mateves, d'en Gual i d'en Jofre.

El molí de les Mateves, conegut antigament per molí del mig,¹¹ i més tard per molí d'en Sabater,¹² no va tenir cap relació amb els Mateu, exceptuant el cas d'afrontar les terres d'ambdues finques. Aquest únic fet és el que va originar la denominació de molí de les Mateves. Cal considerar, però, que des de la compra de la meitat del molí, l'any 1671, per Maria Palau (Soler), muller de Joan Soler (Palau), posseint l'altra meitat Salvador Palau i Arnau (de l'altra família Palau de Mataró),¹³ i encara més, després que la família Palau citada primerament, que era ja propietària del mas Mateu, adquirís la totalitat del molí, aquest, junt amb les Mateves i can Portell, configurarien una important explotació agrària de cultiu de regadiu, pertanyent a un únic propietari. La casa del molí serviria sols per al moliner, i en acabar-se la funció del molí va servir per a l'arrendatari de les terres d'aquest, amb independència del mas i terres dels Mateu i dels successius cultivadors de les Mateves. No s'adjunta la fotografia del molí, ja que consta a *Fulls/79 del Museu Arxiu de Santa Maria*, on també es fa referència a diverses qüestions relatives a les aigües, a desavinences i solucions per motiu d'aquestes, i a alguns croquis i mapes que poden completar les dades sobre els tres molins del Cros.¹⁴

L'arquitecte Bonet i Garí, a la seva obra *Las masies del Maresme*, no solament publica dues fotografies del molí de les Mateves, sinó que inclou uns dibuixos molt aclaridors sobre la construcció de la casa del moliner i de la bassa i estructura del molí fariner.¹⁵

Cal constatar, tanmateix, que l'any 1750 a la casa del molí es feren obres de força consideració, des del 9 de febrer fins al 2 de maig; es van derruir i reedificar parets que estaven pròximes a enrunar-se, es van aixecar i elevar parets, es construí una xemeneia i un forn, es va fer una finestra, i així d'altres.¹⁶

Respecte al molí d'en Gual, ens reservem l'ampliació de dades i parlar-ne de nou quan tractem dels Gual, pagesos d'Argentona. Ara, tanmateix, consignem que el molí passà, per primera vegada, en poder del pagès del veïnat del Cros Joan Gual, per l'establiment d'11 de desembre de 1643 fet pel doctor en drets Rafael Muxó (o Moxó), domiciliat a Cervera, i la seva muller Magdalena (Muxó) Ausiàs March, que era la propietària del molí i la casa del moliner, amb totes les coses adjacents, segons els títols derivats de més lluny, dels corresponents a Joan Costavella i també dels seus ascendents, ja que provenien del títol de venda dels drets adquirits per aquest a Francesc Marqueti.

El molí d'en Jofre té uns orígens molt més moderns; la seva construcció va fer-se en començar el segle XVIII, malgrat que la possibilitat de fer-lo derivés de drets amb una gènesi de caràcter quasi feudal. Llegim del notari de la Intendència Gerónimo Sastre y Rovira, la certificació de 13 de febrer de 1619 sobre que el 25 d'octubre de 1527 el «Bayle General y Procurador de los fondos reales de Cataluña» concedeix l'establiment en favor de Joan Costavella, perpètuament, amb la facultat de «construir y tener en la parroquia de Argentona molino o molinos arineros y draperos [...] más abajo de otro molino que Costavella posee en dicha parroquia (es refiereix probablement al molí conegut avui com d'en Saborit) y en el lugar que más útil le fuese, tomando la agua de las accuqias o riera (nombrada de Vivers) y de la que molía el dicho su molino, [...] y (poder) mudar la casa o casas de dichos molino o molinos y de nuevo edificarlos».

En mèrit a l'expressada facultat de Costavella, l'11 de juliol de l'any 1717, el procurador de Francesc de Moxó i Paguera, de Cervera, en la qualitat de successor de Joan Costavella, fa establiment a favor de Marià Jofre de la facultat de construir el molí que aquest, efectivament, construiria en un terreny adquirit el 24 de setembre d'aquell mateix any, situat a Cabrera, a la vora de la sèquia per on transcorria l'aigua sobrant que provenia del molí d'en Gual. El cas va provocar plets i discòrdies, principalment amb Gual. I en intentar la família Jofre construir una mina per gaudir de més cabal d'aigua, va iniciar-se un llarg plet entre Jofre, Palau, i Josep de Llançà i Derrocada, tutor i curador del petit Josep Gual i Derrocada, que va afectar considerablement el patrimoni dels Gual.¹⁷

Poden ampliar-se dades sobre la construcció del molí d'en Jofre, consultant les que consten en els plecs conservats al Museu Arxiu de Santa Maria. També és oportú examinar la làmina número 7 de l'obra abans esmentada, sobre la comunitat que regava les terres amb l'aigua que procedia dels molins,¹⁸ en què es declara que «les finques del Cros situades més avall del camí de Cabrera (núms. 21, 22, 25 i 28) podien regar-se amb el regueró (núm. 23) que procedia del molí d'en Jofre, i que abans de construir-se aquest molí servia una canal de fusta que es podia posar o treure (núms. 26 i 27); i que després va fer-se una sangradera amb paret de pedra i volta».

En un inventari clos l'1 de juny de l'any 1760,¹⁹ fet a interès de la família Jofre, el molí va quedar valorat a un preu molt alt, amb la següent descripció:

«Tot aquell molí fariner, ab sa casa per habitar lo moliner, ab dos molas, ab sa basa, rodets y demés arreus necessaris per moldrer, y un tros de terra hortiva, ab aigua per a regar del mateix molí, de sembradura mitg cortà de forment, poch més o menos, situat en lo terme de la parròquia de Sant Feliu de Cabrera, anomenat lo molí d'en Jofre.

—Ítem, tot aquell tros de terra campa, ab aigua per regar, de pertinències del sobredit molí fariner [...] de quatre quarteres de forment [...] cerca del dit molí anomenat d'en Jofre».

La possessió del molí per part de la família Jofre ens suggerirà després diverses consideracions.

CAN GUAL DE LA TORRE, EL SORRALL I CAN GARÍ

La família Gual va ser una més d'entre les que van cultivar una gran extensió de terres durant molt temps en el veïnat del Cros d'Argentona. En la documentació conservada al Museu Arxiu de Santa Maria, hi consta un seguit de noms i cognoms, d'aquests pagesos de la família Gual, amb dades que s'inicien al segle xv, sobre testaments, baptismes i casaments. Comencen amb el testament fet a Argentona, el 31 d'agost de l'any 1436, per Pere Gual a favor del seu fill Andreu; i així van succeint-se els hereus, generalment de pares a fills, amb testaments fets a Argentona els anys 1449, 1517, 1545, 1568, 1574, 1587, 1619 i següents.

Tot seguit ens referirem a les successions més properes a nosaltres, per arribar al segle divuitè, moment en què els Gual abandonen el mas per passar a viure a Mataró, comportant-se com uns hisendats, obtenint la distinció de ciutadans honrats i enllaçant amb famílies de rang semblant. Podem avançar, tanmateix, que també contemplarem la seva ruïna, i la desaparició del cognom i d'un patrimoni que durant tants anys s'havia mantingut en poder de la família, mentre que d'aquest patrimoni sorgiria un altre mas, el Sorrall, que tingué una curta vida, i una finca residencial ben singular, can Garí, aliena a qualsevol explotació agrícola.

Elionor Gual, vídua de Bernat Gual, l'1 d'abril de 1619, segons testament d'aquesta data fet a la parròquia de Santa Maria de Mataró, va designar hereu el seu fill Joan Gual; aquest, que es casà amb Magdalena Vinyals d'Argentona el 8 de maig de 1605, va fer hereu el seu fill, anomenat també Joan Gual, segons testament de 9 d'abril de 1640.

Joan Gual es va casar a Argentona, el 27 de novembre de 1639, amb Maria Carreras, designant

hereu, segons testament fet a Mataró el 12 de gener de 1656, el seu fill Bartomeu, que fou batejat a Argentona el 30 de gener de 1642.

Bartomeu Gual i Carreras va començar a fugir o a eludir Argentona, casant-se a Mataró, el 10 de juliol de 1663, amb Maria Nadal, filla del metge Jaume Nadal, i designant hereu, segons testament fet a Mataró, el seu fill Anton Francesc Gual.

Anton Francesc Gual seria ennoblit amb la distinció de ciutadà honrat i l'apel·latiu de magnífic senyor; passaria a viure a Mataró, copiant la vida dels hisendats, enllaçant el cognom dels Gual amb el dels Llançà o Derrocada, en casar-se a Vilamajor amb Tomasa de Llançà, el 21 de desembre de 1701; i si Anton Francesc havia estat batejat a Argentona, el seu fill i els seus néts serien ja, per sempre més, batejats a Mataró, on viurien.

El mas es convertiria en casa o torre d'estiueig; seria conegut com can Gual de la Torre, ja que es donava llavors el nom de torre a la masoveria suburbana habitada parcialment per un parcer o masover, mentre el propietari residia a la ciutat o vila, reservant unes habitacions per servir de refugi en cas de pesta o aldarulls i de residència a l'estiu.

Cal pensar que els Gual no voldrien pas aparèixer dissemblantment a Mataró respecte a la classe social que ells havien triat. Això exigiria despeses en diversos àmbits, que en el transcurs de dues generacions comportarien deutes i situacions que resultarien insuportables i no podien pas dissimular-se ni tolerar-se.

L'hereu del desertor del Cros, seria Joan Gual de Llançà o Derrocada, que es casaria amb Magdalena Moner. Ell i la seva vídua iniciarien la pràctica de l'endeutament com un fenomen molt propi, quasi estructural, dels pagesos de mas que volien viure com els hisendats i queien en la temptació de fer un crèdit, que no resolia el problema, per fer-ne un altre, fins que quedava el recurs de recórrer a les vendes, en carta de gràcia, caient en aquesta teranyina per acabar en vendes perpètuas, fins que el mas canviava de mans. Aquest procés quasi es seguiria i acabaria així en vida del següent hereu, Josep Anton, i els seus germans, Antoni i Felicià Gual; com veurem, fins i tot, es veieren obligats a cedir l'administració dels seus béns. D'entre les despeses que ajudaren a situar els Gual en bancarrota, s'ha de remarcar com a molt determinants les derivades dels plets que, per motiu d'aigües, mines i el molí, mantingueren amb veïns, especialment els Caralt, Llauder i Jofre.

També sembla que va ajudar-hi el tarannà de l'hereu Josep Anton Gual, que en una concòrdia signada l'any 1789 consta tractar-se d'un subjecte que per la seva «bondat de geni [...] es motiu que abusen algunes persones de aquella bondat [...] i no sap negar-se [...] de tants ahogos que se troba». Va casar-se amb Josepa Boronat.

En les concòrdies signades amb el veí Palau, el 24 de desembre de 1789 i el 18 de març de 1790,²⁰ Josep Anton Gual manifesta que necessita la participació de Palau «per lo estat de la sua casa [...] per les moltes obligacions a que està subjecte i los plets que segueix, [...] està –diu Gual– en estat de suma decadència i pateix un atrás considerable [...] necessita d'una partida crescuda que, per fer-la de sos béns, no pot vendre sens gran incomoditat, ni de altra part hagi pogut encontrar diners a fer de censals, amb el discurs de molts mesos que ha fet diligències per eix fi».

També es queixa de no poder acabar amb pactes uns plets (iniciats pel seu pare) que té amb Josep Anton Caralt i amb Llauder. Aquest pretenia un projecte molt perjudicial per als molins d'en Gual i d'en Palau, i també incompatible amb el resultat que es volia aconseguir en un plet que Gual seguia contra els successors de Marià Jofre.

Gual fins i tot es va veure en la necessitat d'arrendar terres per la meitat de preu del normal, mentre els arrendataris li avançaven algunes quantitats. Es va decantar per donar l'administració i govern dels seus béns immobles, drets i accions, durant deu anys, al veí Palau, juntament amb el seu cunyat Marià Moner, oficial de l'Administració de Correus de Mataró, donant poders als administradors per vendre, arrendar, etc., i mostrant-se més agraït amb Palau, ja que aquest ja li havia fet un préstec sense interès, que encara es devia. Gual sols es reservà usar la «casa o torra que té en lo veïnat del Cros, a excepció dels baixos i dos dels cuartos del davant» que serviren per a l'arrendatari. Rebria una quantitat mensual per a aliments, i el que calgui per al seu germà gran, Antoni, de 22 anys, si vol estudiar una carrera, i per al segon, Felicià, de 19 anys, per si vol ser militar.

Resulta interessant llegir els deutes que Gual consigna; d'entre aquests, podem copiar-ne alguns, malgrat que poc importants, que demostren el grau d'indigència a què havia arribat la família, com els originats per la compra de barrets, o de mitges de seda, o pels lloguers de l'habitable a Mataró...; consta que, pel molí, Gual devia al mataroní Josep Caralt i Andreu 600 lliures, ja que llavors s'acomplia el termini de l'arrendament del molí a Caralt, i

aquest havia de rescabalar-se del que li faltava cobrar de «catorze mesades últimes que» –es deia– «té pagades anticipadament».

Segons consta en les escriptures de 7 de març de 1791, 10 de febrer de 1792 i 5 de febrer de 1793,²¹ els Gual van vendre al matrimoni Pere Màrtir i Sebastiana Viladesau i Carbonell un important terreny de 13 quarteres de terres immediates a la riera d'Argentona, amb àlbers i polls, conegut com a «Sorralls d'en Gual», juntament amb aigua procedent de la bassa o rec del molí, per poder regar de dia, mai de nits. Consta que les vendes es fan «per necessitar diners [...] per poder pagar les obres fetes a la casa del mas d'en Gual del Cros», consistents a desfer i tornar a fer de nou la teulada i reforçar les parets mestres d'aquesta casa, que amenaçaven ruïna. Els Viladesau, després de construir un safareig i una casa per al masover i feixes per a cultiu de regadiu, van aconseguir que els Gual els donessin permís per regar, manifestant Gual «servint-nos son preu per suportar los gastos que nos acarreen continuadament la defensa dels drets del dit nostre molí».²²

Lluís Bonet i Gari es refereix a la nova masia sorgida al Cros amb el nom del Sorrall, i en dibuixa la façana i la seva estructura.²³ Explica que l'aigua d'un pou del mas es pujava a la torreta d'elevació per mitjà d'una bomba moguda a vapor i es feia arribar a la finca Gari; això ocorreria quan el Sorrall va ser adquirit per la família Gari. Tanmateix, la nova masia tindria una curta vida, ja que la casa fou enderrocada l'any 1974, en declarar-se el terreny zona industrial.

Josep Anton Gual i Moner, casat amb Josepa Boronat, van tenir un noi, Anton Gual i Boronat, que seria el futur hereu, i dues filles, Camila i Josepa.

El 23 d'agost de l'any 1797 van formalitzar-se els capítols matrimonials²⁴ en contemplació al matrimoni entre el Magnífic Anton Gual i Boronat i Anna Milans del Bosch i Arquer, germana de Ramon Milans del Bosch, cavaller de l'Orde de Santiago, pensionat amb l'Encomienda de l'Obreria de l'Orde de Calatrava, comandant de la Quarta Companyia de Granaderos dels Reials Guardes de la Infanteria Espanyola i posseïdor de l'heretat de can Milans del Bosch.

Semblava que l'hereu de can Gual es casava bé i el dot ajudaria a sortir del mal moment que passava la família. Però el 6 de setembre de 1822 la muller d'Anton Gual es veié coaccionada pel sogre i el marit perquè, en concepte d'augment del dot, aportés més diners.²⁵ Anna Milans del

Bosc accedí a fer un préstec de 600 lliures, considerant que «los dits mos sogre i marit trobant-se exhaustos de medis per alimentar-se a si i a sa família [...] veient realment los apuros de dits mons sogre i marit».

Res millor per adonar-nos del dissortat final dels Gual, que llegir el testament d'Anna (Gual) Milans del Bosch fet l'any 1836.²⁶ Els béns, a més del seu marit, han de passar als nebots, manifestant-se tanmateix que cap d'ells «puga incomodar al marit per lo cobro de lo que deu cobrar de la casa de Gual...» Els successors ja no tenen el cognom de la família Gual, sinó dels Milans del Bosch i dels Baró...

Quan va fer-se l'esmentat testament, ja s'havia quasi evaporat del tot el patrimoni dels Gual, ja que va anar-se fraccionant del conjunt a causa dels deutes i les despeses originades pels plets i la mala administració. A la fi, ja no restà ni descendència per continuar el calamitos camí començat per un seguit de generacions dels Gual hisendats...

La casa i el molí d'en Gual i les finques adjacents passaren a Francesc Joaquim Burgés i Josep Puig i Feliu, i d'aquests als seus hereus i vídues, fins atorgar-se l'escriptura de venda de Laureà Sirasol i Puig i germans Pere, Linus i Antonia Puig i Ginerés, a favor de Josep Garí i Cañas, de 23 d'octubre de 1902 que consta al Museu Arxiu de Santa Maria.²⁷ També hi consta l'inventari dels béns de Pere Joan Puig i Maymó, que es refereix a «la mitad indivisa de toda aquella casa-torre heredad nombrada Gual de la Torre, compuesta de bajos, primer piso y desván, una era, alberca, mina de agua...», més el molí i diverses quarteres de terra.²⁸

Abans, l'any 1846, Maria Purificació Puig i Feliu, vídua de l'argenter de Mataró Ramon Garí Vieta, havia adquirit la masia de can Sirés del Cros a Antònia de Valldejuli, vídua de Felip Sirés i Boday. I si abans, amb la desintegració de part del patrimoni dels Gual, va néixer el mas Sorral, en el segle vint, afegint el que restava dels Gual al mas Sirés i a altres terres adquirides més tard

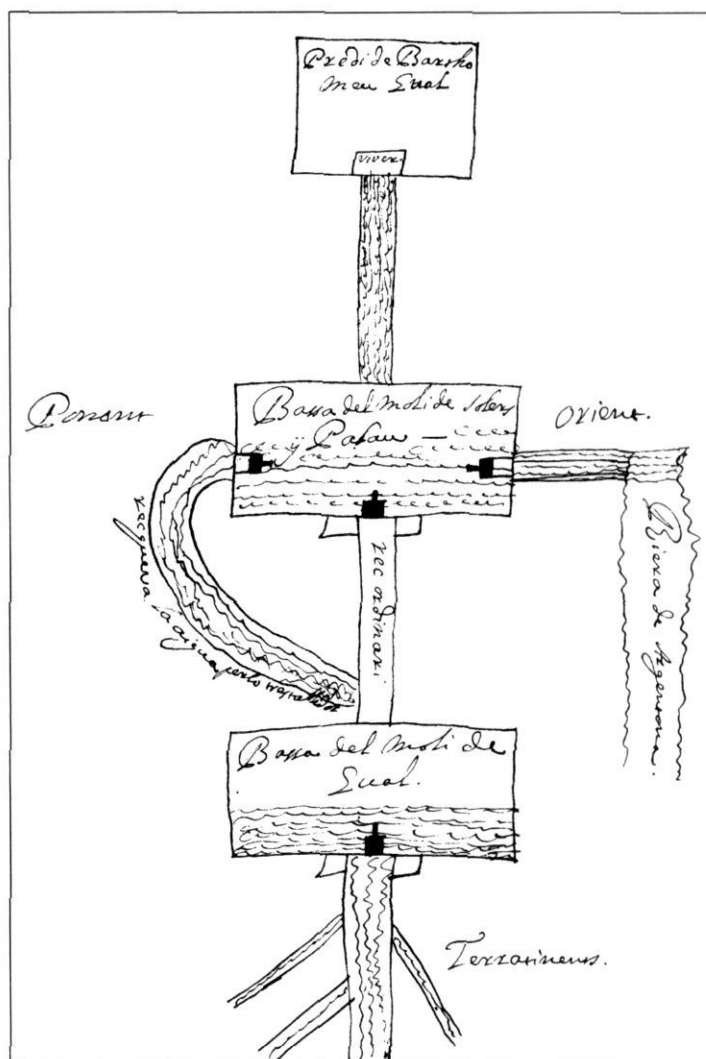
pels Garí, entre els anys 1846 a 1900, en va brotar una extraordinària residència amb un jardí infreqüent i un edifici magne, exemple del modernisme i obra d'un arquitecte mataroní ben sobresortint, coneguda com can Garí.²⁹

EPÍLEG

Els canvis que s'observen en el món rural del Cros en els anys estudiats, bàsicament mirant la fi de la continuació de famílies en finques que conreaven feia segles, i també la percepció de l'existència de la dèria, per part de molts burgesos i comerciants de Mataró, per invertir cabals i intervenir en l'agricultura, ens tempta a aventurar les següents consideracions.

Els terratinents

En el segle XIX, significativament en el seu darrer terç, va produir-se la modernització de l'agricultura catalana gràcies a l'especialització

Croquis presentat per Gual en un plet, interessant que l'aigua de la mina dels Vivers —de la qual ell, juntament amb Palau, era particip—, passés pel «rec que va la aigua per lo trestallador» al «rec ordinari», per poder aprofitar-se a la bassa del molí d'en Gual, enlloc d'abocar-se, per orient, a la riera d'Argentona. L'aigua procedent del molí d'en Gual servia després per regar terres d'Argentona, Cabrera i Mataró. Cal destacar com en el croquis es destina no pas als pagesos o a l'agricultura, sinó als terratinents, és a dir, als propietaris de les terres.

dels conreus, la creació de majors extensions de regadiu, l'aplicació dels adobs naturals i químics, l'organització de la gent del sector, etc. Tanmateix, a Mataró aquest canvi va esdevenir abans, potser a causa del clima i, qui sap si també, dels terratinents, que eren coneguts amb el nom de «propietaris».

Qui eren els terratinents? En observar l'esquema reproduït a la pàgina 19, apareix que l'aigua excendent de la bassa del molí d'en Gual, no es diu que servirà per a l'agricultura, per regar terres de Cabrera i Mataró, com així era el seu destí, sinó que es constata que es dirigeix als terratinents, és a dir, als propietaris d'aquestes terres de cultiu, no pas als agricultors.

Una altra verificació relativa a la importància dels terratinents a Mataró, i la diferenciació entre aquests i els «labradores» i «hortelanos», la trobem, en aquest cas, en l'acord que s'adopta el 19 de juny de l'any 1823 per fer front als perjudicis causats pel soldats francesos dels «Cent mil fills de Sant Lluís», segons la següent resolució:

«*Aviéndose presentado varios yndividuos de la presente Ciudad a fin de que se helgiesen expertos para endemnizar a los Terratenienses de los daños ocasionados en los Campos y Sembrados de la presente Ciudad por el ejército Francés, i espera este Ayuntamiento, con unión de expertos por parte, que son de los Labradores Tomás Cuch y José Dangla, y del ramo de Ortelanos, Pablo Lleonart y Pedro Puig.*»³⁰

A Mataró, abans de posseir una societat urbana fortament industrialitzada, que canviaria o afectaria, o innovaria, l'estructura del poblament de la ciutat (quan apareixerien els fabricants), ja s'havia transformat la seva societat a causa de l'aparició dels terratinents dins l'àmbit rural, és a dir, de persones del comerç, o de variades professions, amb vocació de posseir terres que, a més d'elevat el seu nivell social i la riquesa de l'hereu de la família, els resultaven un element d'especulació, col·locant conseqüentment a l'agricultura els seus cabals per obtenir-ne beneficis, per lucrar-se amb el preu de la compra venda, o amb els imports dels arrendaments i, sobretot, amb la millora de les terres i el consegüent cultiu, avançant-se així a Mataró, potser per això, quasi dos segles l'esmentada modernització del camp a Catalunya.

Tenim dades relatives a l'agricultura de Mataró que corroboren les tesis exposades; són dades molt fefaents per constar en unes cartes que el mestre veler Pau Andreu, en el segle XVIII, escrivia i rebia

del seu cosí Boter (un comerciant, un clar exemple de terratinent mataroní instal·lat llavors a Madrid), que havia adquirit i tenia a prop de la riera d'Argentona unes terres per convertir-les en horta i construir-hi la masia i que administrava aquell cosí de Mataró.³¹

Es constata que, anticipadament, Mataró va suportar canvis i inquietuds en l'agricultura que s'originaven per una ànsia de millores, de modernitat, amb un impuls que no podia pas obeir a la casualitat.

Donarem uns exemples d'aquests canvis i inquietuds; entre els anys 1777 i 1780 va experimentar-se a Mataró el desenllaç d'una guerra entre dos arbres mediterranis, les oliveres, que havien estat molts anys uns distingits protagonistes de l'agricultura del país, van ser derrotades pel garrofer. També va decidir-se aleshores, definitivament i no pas sense dubtes, explotar el fruit de les vinyes mataronines en règim de parceria. Respecte a les hortes, malgrat que encara hi havia qui les conreava per compte propi, era normal arrendar-les i, àdhuc, subarrendar-les, ja que els propietaris consideraven molt crescuts els jornals de l'agricultura. Tanmateix, quan l'horta, per ésser nova, no tenia casa, resultava difícil trobar hortolà; aleshores es donava les terres de regadiu, generalment, a més d'un arrendatari. Els propietaris cercaven principalment que es milloressin les terres, ja que moltes s'havien convertit en horticoles a causa de les importants despeses i grans sacrificis. A més de buscar l'aigua, conduir-la, embassar-la i aplanar la terra, calia que els mataronins la milloressin fertilitzant-la.

Sense perdre de vista les Mateves i el seu molí, trobarem exemples del referit propòsit dels terratinents, del fet de l'aplanament de terres per poder regar-les i, fins i tot, quan la terra tenia sorra, del fet d'utilitzar l'enginy d'«engreixar-les». Ho podem llegir a les clàusules 58 i 99 de la concòrdia signada el 2 de gener de l'any 1762 per motiu de plets, en la qual es concretaven diverses millores efectuades a un patrimoni.³² Esmentarem els exemples següents:

«... fer traure la arena i pedres de la pesa de terra [...] situada en la paret de ponent y migdia del referit Molí [...], fent marges per regar, engreixant la terra, plantant, empaltant y cultivant molts Arbres fruiters [...] aplanant dita pesa de terra a fi de poderla regar, omplint un fosso gran que havia deixat passant per ella las avingudes de la dita Riera de Argentona, plantant [...] dita pesa de terra, engreixantla per ser arenosa...»

«... la pessa de terra situada davant las parets de la Casa del Mas anomenat Mathevas [...] primerament era de cultiu de modo que si sembrava Blat, Llí y altres coses, [...] havia més de deu anys que dit Melcior feu traurer porció de terra de ditas pessas y la feu possar en estat de regar-se [...] y plantada de Arbres fruiters...»

No cal insistir en la singular situació de l'agricultura matoronina en relació amb la de la resta de Catalunya, ja que el cas va ser observat i va ser acreditat per diferents viatgers contemporanis del país i estrangers en el temps que visitaren llavors Mataró. Pot considerar-se que el factor humà i concretament i principalment l'existència dels terratinents van influir en la qüestió.

Qui eren i què pretenien els compradors de can Portell l'any 1750? Un doctor en drets, ciutadà honrat, casat amb la filla d'un altre doctor en drets, és a dir, un terratinent... La successora seria l'esposa d'un altre doctor en drets, casada amb un altre ciutadà honrat, regidor perpetu de Mataró; per fi, el seu fill, tinent del regiment establert a Mataró, va vendre el mas l'any 1803 per interès dels seus negocis... I, qui l'adquiriria? El batxiller en lleis civils Joan de Palau, fundador d'una dinastia d'excel·lents advocats, que també era propietari del mas contigu, conegut com les Mateves... Tots apareixen amb els trets dels terratinents.

Amb el mateix caràcter de terratinents, s'han de titllar els esposos Viladesau que, amb les terres adquirides a Gual, van construir la casa i convertir en terra hortícola el que seria el mas Sorral... Tanmateix, per acabar, resulta fàcil repassar les professions i la condició social dels qui consten com a propietaris de les terres del pla d'en Boet i altres finques que es regaven amb l'aigua dels molins del Cros, que figuren a l'obra publicada en els *Fulls/79 del Museu Arxiu de Santa Maria*, abril de 2004,³³ pilot de marina, advocats, farmacèutics, comerciants...

Vàlua i decadència dels molins del Cros

Els molins estudiats eren un element molt valuós per a la prosperitat dels seus respectius propietaris; així es pot concloure amb la lectura de la documentació analitzada quan, per exemple, Gual es queixa reiteradament de la manca d'aigua per al normal funcionament del molí com una de les causes de la seva ruïna i el motiu de variats plets; o també per explicar-se per què Palau ajuda econòmicament Gual per impedir que aquest arribi a una transacció amb Llauder, que significaria quedar-se amb el molí d'en Gual i aconseguir, amb

aquests pactes, un pràctic monopoli en el negoci de moldre el blat.

Esmentem tres contractes, fets pels propietaris per meitats indivises, del molí de les Mateves, que ens demostraran que els reportava elevats beneficis. En un dels contractes apareix com a arrendador el propietari de la meitat indivisa Melcior (Soler) Palau; i als altres dos, l'arrendador és el propietari de la meitat restant, Josep Palau i Riera (de l'altra família Palau de Mataró).

El primer contracte és per quatre anys, des del 22 de maig de l'any 1712 al 21 de maig del 1716, i resulta que els arrendataris, entre diversos pactes, s'obliguen a pagar un preu força oneros i, en canvi, molt gratificant, per al propietari –un total de 600 lliures–, fet que evidencia que aleshores la possessió i arrendament d'un molí era un afer molt preat.³⁴

El segon i el tercer dels contractes esmentats abracen també quatre anys i també s'inicien els mesos de maig, que corresponen als dels anys 1724 al 1728 i del 1726 al 1730. Pot observar-se que el primer contracte no arribaria fins al seu termini, potser per fer-se ús d'una clàusula que oferia decidir la rescissió si no hi havia aigua suficient per poder moldre sis quarteres de blat. El preu resulta, en aquests dos contractes, una mica inferior al dels anys 1712-1716 –100 lliures cada any–, però els arrendataris, ja el primer dia, han d'avançar mitja anyada, és a dir, 50 lliures i, a més, el propietari es desenten de quasi totes les despeses, fins i tot de l'abonament del cadastre... Els altres pactes són molt semblants.³⁵

La construcció del molí d'en Jofre ens palesa, igualment com l'anàlisi dels referits pactes, que un molí era una promesa de bons i segurs beneficis; a més, resultava difícil posseir un molí, ja que calia una concessió de caràcter quasi feudal.

Considerant el patrimoni de Marià Jofre en començar el segle divuitè, resulta clar que un molí era una possessió desitjada; aquest patrimoni era dels més importants d'entre els de les famílies més benestants de Mataró; el podem conèixer en detall a causa d'un seguit de variats inventaris fets amb motiu d'un complicat plet de família;³⁶ la casa pairal situada a la Riera de Mataró tenia sis còssos;³⁷ a l'inventari, no hi manquen joies de plata i or, i la propietat d'un mas –el mas Croañes– amb les seves terres circumdants; pot afegir-se el que consta als inventaris en cases, finques urbanes, censos, etc.; caldrà, doncs, qualificar el patrimoni dels Jofre d'inusual.

En llegir la valoració que en els inventaris es dona al molí –una caseta per al moliner i un petit terreny– i comparar-la amb la donada a la casa de sis còssos o amb la del mas Croaños, hom ha de quedar avui una mica sorprès. En una valoració de l'any 1750, la casa de la Riera de Mataró val 6.500 lliures, però el molí en val 6.000, és a dir, quasi igual...!; en una valoració de l'any 1785, l'esmentada casa pairal val 9.000 lliures, i el molí amb el seu hort en val més, 11.000... I el mas Croaños d'Argentona? Sumant la casa o masia de dos còssos, amb les terres, es valora sols per una mica més de 5.000 lliures... L'any 1803, la casa dels Jofre es valora en 16.000 lliures, mentre el molí en 13.000, tanmateix relativament menys que abans, però molt més de les 7.000 lliures que va ser el preu de sortida que es necessitava per a subhastar-se aquell mateix any el mas Portell...!

A partir de la segona meitat del segle XVIII i encara més, en començar el XIX, és a dir, molt aviat, els molins fariners moguts per l'aigua ja no serien tan apreciats, ja que la revolució industrial i l'ús progressiu de nous materials i noves fonts d'energia acceleraren la introducció de canvis, que feren que aquells es consideressin antiquats; també desaparegué el requisit de les concessions de caràcter feudal, que es restringiren l'any 1813 amb l'abolició dels drets baronials.

Les terres adjacents als molins del Cros, quan aquests ja no foren útils per moldre, foren venudes o arrendades per a cultiu, i els seus arrendataris ocuparen l'antiga casa del moliner.

Antoni Martí Coll

NOTES

1.- ANTONI MARTÍ COLL, *Història d'una família (Segona part)*, Premi Iluro 1977. Caixa d'Estalvis Laietana, Ed. Dalmau, Barcelona (Mataró 1979), 26-31.

2.- Les portes barroques, i la finestra i reixa de la façana, van incorporar-se a la casa dels Palau de la Riera de Mataró abans d'efectuar-se la transmissió de la finca del Cros.

3.- Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA), fons notarial de Mataró, 811, Josep Serra, f. 154r-157r. El testament del difunt consta als folis 106v-108r. Dades facilitades per Joaquim Aguilar i Vallès.

4.- El primer esment documental de què es té notícia del mas Portell és de l'any 1292, segons s'assenyala a l'obra de David Farell, Francesc i Julià Lladó i Enric Subiñà, «La carta arqueològica d'Argentona. Estat actual», *XIX Sessió d'Estudis Mataronins*. Museu Arxiu de Santa Maria i Patronat Municipal de Cultura (Mataró 2003), 284.

5.- Notari de Mataró Antoni Puig, successor de la notaria de Francesc Ferrer Despuig.

6.- Notari de Mataró Josep Torras i Vieta. Testament presentat clos el 3 de març de 1763 i obert el 28 de març de 1767.

7.- El nucli familiar dels Arnau tenia la seva casa a la Riera de Mataró i sepultura a la capella de Santa Dorotea del convent de carmelites, avui parròquia de Sant Josep, i eren uns dels principals contribuents de la ciutat, formats i entroncats amb homes de lleis com els Espona i els Català, amb qui es casarien les filles de Maria Teresa, Maria

Escolàstica i Anna Maria. PERE MOLAS I RIBALTA, *Societat i poder polític a Mataró*, Premi Iluro 1972. Ed. Rafael Dalmau (Mataró 1973), 55, 66 i 175.

8.- MARTÍ COLL, *Història d'una família*, 67 i ss.

9.- MARTÍ COLL, *Història d'una família*, 73.

10.- LLUÍS BONET I GARÍ, *Les masies del Maresme*, Ed. Montblanc- Martín, CEC (Barcelona 1983), 300.

11.- El molí era conegut com *molí del mig*, per trobar-se situat entre els molins d'en Gual i el conegut, més tard, com molí d'en Saborit. El 7 de juny de 1475, segons acta en poder de Pere Marull, notari públic regint l'escribania de Mataró, Pere Desbosch establí a Ciprià Sabater, perpètuament, la meitat del molí.

12.- El 18 de febrer de 1567, Miquel Desbosch va ratificar i novament va establir a Francesca, muller de Bartomeu Vidal (a) Sabater, senyora útil i propietària del mas Sabater, la mateixa part o meitat del molí, prop de la casa d'en Mateu, amb la bassa, son casal, l'aigua, etc. retenint Desbosch la restant meitat del molí.

13.- Notari de Mataró Antoni Pau Simon, 11 maig 1671.

14.- ANTONI MARTÍ COLL, «Notícies d'una important comunitat de regants de Mataró i del procés de la seva reglamentació», *Fulls/79 del Museu Arxiu de Santa Maria* (Mataró, abril 2004). A la nota número 3, es proposa com a tesi creïble que el constructor del molí de les Mateves va ser un tal Durfort, en el segle XIII.

- 15.- BONET I GARÍ, *Les masies*, 52.
- 16.- ACA, fons notarial de Mataró, 820, Bonaventura Català i Mas, f. 32r-37v, 28 de maig de 1752. Notícia facilitada per Joaquim Aguilar i Vallès.
- 17.- Totes les dades sobre la qüestió consten en un dels plets al·ludits, conservats al Museu Arxiu de Santa Maria.
- 18.- MARTÍ COLL, «Notícies d'una important...», 23-24.
- 19.- Arxiu família Palau. Notari Bonaventura Català Mas.
- 20.- Arxiu família Palau. Escriitures del notari Anton Torras i Mataró.
- 21.- Museu Arxiu de Santa Maria (=MASMM), notari de Mataró Anton Torras i Mataró.
- 22.- MASMM, notari de Mataró Francesc Fins. 6 setembre 1816.
- 23.- BONET I GARÍ, *Les masies*, 290 i 292.
- 24.- MASMM, notari de Mataró Francesc Fins i Colomer.
- 25.- MASMM, notari de Mataró Desideri Torras i Golorons, 6 setembre 1822.
- 26.- Mataró, 7 d'agost de 1836 (obert el 14 de desembre de 1837) (Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró). Hi consta que Anna era cunyada de Joan Baró de Solà, ciutadà honrat de Mataró.
- 27.- Notari Joaquim Cabañes i Rabassa. Mataró, 23 octubre 1902.
- 28.- Notari Joaquim Nicolau. Barcelona, 4 agost 1887.
- 29.- ENRIC SUBINÀ I COLL, «Josep Puig i Cadafalch, les seves propietats i la finca de can Garí», *Fonts* núm. 8 (Argentona, octubre 2001).
LLUIS BONET I GARÍ, *Història d'una casa a Sant Miquel del Cros d'Argentona* (Barcelona 1983).
- 30.- Memòries del regidor degà Josep de Palau i Jofre (Arxiu família Palau).
- 31.- ANTONI MARTÍ COLL, *Cartes d'un mestre veler (1770-1794)*, Premi Iluro 1966. Caixa d'Estalvis de Mataró (Mataró 1967), 101-109 i 128-131. ENRIC SUBINÀ I COLL, «Notes sobre l'agricultura de Mataró a l'època moderna. Visions dels contemporanis», *Fulls/71 del Museu Arxiu de Santa Maria* (Mataró, octubre 2001).
- 32.- Arxiu família Palau. Concòrdia de 2 de gener de 1762 entre Palau i Santromà (De Carles). Notari de Barcelona Pere Llopart.
- 33.- MARTÍ COLL, «Notícies d'una important...».
- 34.- ACA, fons notarial de Mataró, 569, Salvador Mataró, f. 464r-467r, 17 de gener de 1712.
L'arrendador era Melcior (Soler) Palau, propietari de la meitat del molí. Els arrendataris foren un pagès d'Agell (Joan Mallol) i dos moliners (Josep Rossell, de Mataró i Jeroni Pujol, d'Argentona). Havien de pagar 600 lliures durant quatre anys per mensualitats anticipades (del 22 de maig de 1712 al 21 de maig de 1716); si ho volien, podien invertir un màxim de 25 lliures a l'any –que es descomptarien de l'arrendament– per fer la mina per conduir aigua al molí. El temps que, a causa de les rierades o altres impediments, no es pogués moldre, no s'havia de pagar l'arrendament. Tenien l'obligació de moldre gratuïtament el blat necessari per a la casa de l'arrendador. Es donen normes sobre la facultat de fer o arreglar les eines i altres artefactes del molí i la neteja dels recs, i qui i com s'havien de pagar les despeses i altres normes, com l'obligació de deixar la bassa i els recs ben nets a la fi de l'arrendament i així altres.
- 35.- ACA, fons notarial de Mataró, 584, Salvador Mataró, f. 76v-77v, i 587, f. 245r-247r. Els arrendataris són Josep Ferran, negociant de Mataró, i el moliner Jeroni Pujol d'Argentona.
- 36.- Inventaris a «Plets Palau-Jofre» (Arxiu Família Palau).
- 37.- En un treball de Rafel Soler i Fonrodona, es descriu la situació i el destí donat a l'antiga i principal casa de la família Jofre. JAUME FONRODONA I VILA, «La integració d'un americà a la vida del país», *Fulls/70 del Museu Arxiu de Santa Maria* (Mataró, abril 2001), 15 i ss.